

Українізація загальноосвітніх шкіл та ставлення радянської влади й більшовицької партії до неї за часів української революції

Процес українізації загальноосвітніх шкіл, започаткований Центральною Радою і продовжений Гетьманатом та Директорією УНР, призвів до утворення мережі українських шкіл та переходу їх на національні рейки навчання і виховання. Проте головною метою цієї статті є з'ясування того, як ставились органи радянської влади і більшовицької партії до існування української школи та національних принципів навчально-виховної роботи у вказаний період. В історичній науці це питання майже зовсім не вивчене. Окремі аспекти цієї проблеми мали відбиток у роботах В. Майбороди та С. Майбороди й Н. Агафонові [1]. Причому остання вважала, що система навчально-виховної роботи залишалась національною й за радянської влади, а саме у період 1919-1920 рр.

Із захопленням влади в Росії більшовики намагались встановити радянську владу і в Україні. З цією метою ними було розпочато роботу по формуванню більшовицьких Рад, а їхні війська здійснили вторгнення на територію України. 9 лютого 1918 р. був зайнятий Київ, а 11 лютого було проголошено Українську робітничо-селянську республіку на чолі з Народним секретаріатом. Проте цього разу радянська влада проіснувала на території України недовго – всього три тижні. Зрозуміло, що за такий короткий час вона не змогла внести реальних змін в освітні реформи і в тому числі визначити своє ставлення до існування української школи. Але з промови народного секретаря освіти В. Затонського можна дізнатись про його особисте ставлення до українізації шкіл. Він відзначав, що чутки про заборону української мови та закриття українських шкіл поширюють або “підлі люди, або вороги народу, які сіють ворожнечу, нацьковують одну національність на іншу” [2]. Здійснити ж реальні кроки в напрямку українізації шкіл радянська влада також не змогла, тому що 1 березня 1918 р. її війська залишили м. Київ.

Вдруге радянська влада на території України існувала протягом лютого-серпня 1919 р. У цей час розпочалось руйнування основ національної школи на основі прийнятого в Росії “Положення про єдину трудову школу”. В основі навчально-виховного процесу були визначені принципи комуністичного виховання. Проте Народний комісаріат освіти визнав за необхідне мати в школах усіх типів як обов'язковий предмет одну з місцевих мов, а також історію й географію України [3]. Дозволялось органам місцевої влади вирішувати питання щодо існування української школи. Але на місцях не завжди вона мала підтримку. Це значною мірою залежало від прихильності до неї керівників місцевих органів влади та відділів освіти. Тому на території Полтавщини, частині Чернігівщини й Київщини українська школа продовжувала розвиватись. Проте на іншій території, й особливо у великих містах, надана населенню можливість самовизначення щодо мови навчання в школі давала змогу противникам українізації фактично руйнувати українську

школу [4]. Радянські каральні органи знаходили ворогів серед українських освітніх діячів. Після відходу більшовицьких військ з Києва в журналі “Вільна українська школа” з’явилось повідомлення про арешти та розстріли відомих українських педагогів І. Гавриша, В. Науменка, А. Пінчука та Ю. Щириці [5].

Значної шкоди процесу українізації шкіл завдав прихід до влади генерала А. Денікіна, що тривав з початку осені й до середини грудня 1919 р. Саме у цей час було створено найбільше перепон у розвитку української школи. Наказом № 22 генерала Май-Маєвського проголошувались “Основные положения, принятые особым совещанием по вопросу об украинских школах”. У них мова йшла про відміну викладання “малороссийской” мовою в тих школах, де до появи “украинских властей” викладання проходило російською мовою. Уже існуючі навчальні заклади з “малоросійською” мовою викладання могли існувати лише за умов їх утримання приватними особами та товариствами. Викладання українознавчих дисциплін, таких, як історія та географія України, скасовувалось, а української мови й літератури – дозволялось, але як необов’язкових предмерів [6].

Період денікінщини був справжнім випробуванням на виживання для української школи. За її збереження активно виступило місцеве населення та громадські організації, а саме: Товариство шкільної освіти, учительська спілка, “Просвіта”, кооперативні об’єднання та інші. Тому українські школи зберігались не лише в селах, а й у великих культурних центрах – Києві, Харкові, Полтаві, Одесі, Єлисаветграді, Катеринославі, Херсоні [7].

На початку 1920 р. радянська влада була відновлена на більшій території України. Ставлення її до української школи можна простежити на основі прийнятих нею рішень та вказівок. Проголосивши право націй на самовизначення, а також враховуючи позитивне ставлення до української школи значної частини населення України, правляча партія й радянська влада підтримали її існування. Але замість школи національної вони планували будувати трудову, комуністичну, поклавши в основу навчання і виховання марксистсько-ленінське вчення. З метою прискорення переходу від національних принципів до комуністичних 2 травня 1920 р. було видано розпорядження завідувачам губернськими відділами освіти. В ньому говорилось про використання українських національних форм культури як засобу комуністичного виховання мас. У ході проведення літніх курсів підготовки працівників освіти пропонувалось обов’язково вводити до програм українознавство та українську мову, які мали стати “джерелом живого розуміння сучасного соціально-економічного і культурно-побутового стану України” [8]. В школах продовжували вивчати українознавчі дисципліни. Саме наявність їх мала засвідчити лояльність радянської влади у національному питанні, а разом з тим і намагання таким чином отримати підтримку з боку українського населення.

Остаточне перетворення української національної школи в школу комуністичну відбувається з прийняттям 15 червня 1920 р. “Постанови про проведення в життя 7-річної Єдиної Трудової Школи”. На її основі всі середні, а також близькі до них за навчальними планами громадські й приватні школи реорганізовувались у 7-річні [9]. Школа ставала єдиною, загальноосвітньою, спільною для навчання хлопчиків і дівчат.

Яку ж позицію щодо українізації займала Компартія України? Розпочата українізація загальноосвітніх шкіл та піднесення національної самосвідомості серед населення значною мірою вплинуло і на позицію ЦК КП(б)У щодо проблем українізації й зокрема на введення української мови в діловодство та використання її у роботі партійних та державних установ. З цією метою було створено спеціальну комісію для вироблення заходів з українізації. Звертаючись з листом до Центрального комітету КП(б)У, член комісії, письменник В. Блакитний, рекомендував увести фактичну рівноправність мов на Україні [10]. Автор запропонував провести низку організаційних заходів. На його думку, народний комісаріат освіти мав розробити і реалізувати план навчання української мови радянських та партійних працівників, видати підручники, словники, посібники, провести короткострокові курси. З метою подолання зневажливого ставлення до української мови радянських службовців він рекомендував видати наказ, який би визначав конкретні терміни її вивчення. В. Блакитний вважав за необхідне подолати засилля російської мови в літературі та інформаційній сфері, називаючи пресу “великим оружием руссификации”. Тому він пропонував обережними, але рішучими заходами подолати таке “ненормальне” становище. Разом з тим він вважав за доцільне усіх українських спеціалістів, які знають українську мову і працюють по всій території радянської держави перевести на Україну. Наприкінці він писав, що буде радий, коли висловлені думки викличуть дискусію у партійній пресі і підготовлять обговорення цього питання на Всеукраїнській партійній конференції.

Таким чином, процес українізації, започаткований українськими урядами в 1917-1920 рр., та значна його підтримка з боку населення дали поштовх до його продовження й більшовицькою владою. Саме наприкінці 1920 р. ЦК КП(б)У висунув на порядок денний питання про рівноправність мов на території України та поширення української в різних сферах господарського життя. Хоч було змінено напрямок реформування освіти до комуністичних основ навчання і виховання, проте зберігались окремі елементи національної освіти. Такі навчальні дисципліни, як українська мова й література, історія і географія України, залишались в навчальних планах шкіл як обов'язкові предмети. З часом зміст цих дисциплін був позбавлений національної ідеї і замінений комуністичною, проте українські діти могли отримувати освіту рідною мовою. Процес українізації, започаткований у період революції, значною мірою вплинув і на здійснення політики українізації правлячою партією і радянською державою у 20-30-ті роки ХХ століття.

Література:

1. Майборода В.К., Майборода С.В. Національні школи України: історія, розвиток, уроки // Рідна школа. – 1992. – № 11–12. – С. 6–16; Агафонова Н.В. Становлення системи освіти в Україні: 1917–1920 рр.: Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. істор. наук. – Одеса, 1998. – 200 с.
2. Майборода В.К., Майборода С.В. Вказана праця. – С. 6.
3. Дрібні звістки // Вільна українська школа (далі ВУШ). – 1918–19 шк. р. – № 8–9. – С. 152–159.

4. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-19 рр. К.: Друкар, 1920. – С. 38.
5. Міяковський В.В. П. Науменко // ВУШ. – 1919–20 шк. р. – № 1–3. – С. 66–69; Зеров М. А. А. Пінчук // Там само. – С. 70; Зеров М. Юхим Щириця // Там само. – С. 71–72.
6. Пояснення до наведених розпоряджень // ВУШ. – 1919–20. – № 1–3. – С. 90.
7. Становище українських вищих початкових і середніх шкіл на провінції // ВУШ. – 1919–20. – № 1–3. – С. 95.
8. Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по народному комісаріату освіти. – Харків. 1920. – С. 16.
9. Там само. – С. 31.
10. Блакитный В. С чего начинать “украинизацию” Украины // Центральный державный архив громадських об’єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 159, арк. 45–46.

Ю.М. Давиденко

Військові організації польського Руху опору в період 1939 – 1944 рр.

У початковий період Другої світової війни, коли Польща втратила свою державність, а її регулярні збройні сили фактично перестали існувати, на теренах окупованої країни розгорнувся широкомасштабний Рух Опору, складовою частиною якого стали підпільні військові організації. Важливим кроком, що сприяв розбудові підпільних військових організацій та груп на території Польщі, стало створення наприкінці вересня 1939 року у Франції еміграційного уряду В. Сікорського, що виступив координаційним центром для вирішення комплексу організаційних проблем, пов’язаних із налагодженням діяльності польського руху Опору.

Питання про становлення мережі польських підпільних організацій нерегулярного характеру є досить актуальним з огляду на те, що вищезазначена проблема потребує детального неупередженого розгляду, бо в останні десятиріччя перед українськими полоністами та польськими істориками стоїть важливе завдання – створити наукову об’єктивну картину ролі і місця слов’янського елемента в Європейському русі Опору, що вніс свій вагомий внесок у перемогу над фашизмом.

Проблематиці становлення нерегулярного характеру військових організацій польського руху Опору в польській історіографії приділялось вже достатньо уваги, а історичні розвідки польських істориків вирізняються багатоплановістю та комплексністю [1]. Що ж стосується радянської, а з 1991 р. – російської та української історіографії, то дана тема висвітлювалась фрагментарно, в контексті загальної проблематики Польського руху Опору [2]. Відмітимо, що окремі сюжети проблеми, що розглядається, містяться в наукових розвідках сучасних українських істориків, зокрема І. Іллюшина, А. Русначенко, О. Казакової [3]. Проте поставлене нами питання не було предметом спеціального вивчення.

Тому метою даної статті є висвітлення процесу становлення та організаційної розбудови польських підпільних військових організацій, груп нерегулярного характеру, їх конспіративних союзів у період 1939–1943 рр.